

novanja 5

Pogovori o kulturi

LETO 1

KRANJ, 7. oktobra 1967

Ljubo Ravnikar

Ko je treba ljudem predstaviti slikarja mlajšega rodu, to ni tako težko, kajti vrstic o njegovi biografiji ni veliko. Toliko težje pa je pri starejšem in dolgoletnem ustvarjalcu opisati njegovo življenjsko in umetniško pot, ker so marsikdaj dogodki izpred dveh ali treh decenijev danes nepomembni, ker jih je čas postavil v povsem drugo luč. Vsem, ki se živeje zanimajo za dejanje in nehanje umetniških rodov, ime Ljuba Ravnikarja ni neznano. Starosta gorenjskih likovnikov je bil rojen v Ljubljani, 19. septembra 1905. leta. Dijak ljubljanske realke se je na tej šoli seznanil, rečimo prvič podrobneje, z akvarelom in oljnim načinom slikanja in se po maturi leta 1925 podal na Dunaj študirat slikarstvo. Tu je nekaj časa študiral pri takrat slovečem slikarju in grafiku Hansu Schachtingerju in se intenzivno pripravil na svoj bodoči poklic, predvsem v usmeritvi k ilustraciji in grafiki. Okoli leta 1931 se je vrnil v domovino. V Ljubljani je dve leti kot Sternenov privatni učenec izpopolnjeval svoje znanje portretnega slikarstva in sredstva za to privatno specialko črpal v službi pri takratni Kristanovi banki. Kasneje se je preselil v Aroma Company, podjetje, ki je v tistem času skrbelo za najrazličnejše grafične storitve in reklame. Vse do vojne je vztrajal pri tem delu, ko so ga Italijani maja 1941. leta odpeljali v internacijo. Po osvoboditvi je po letu 1945 sprejel službo profesorja za likovni pouk v Kranju, se preselil in se povsem prilagodil utripu tega mesta, ki mu je v številnih akvarelnih sli-

kah najprej pokazal in kasneje ohranil vrednote starega in zapuščenega ambienta. Lahko bi dodali temu biografskemu zapisu še to, da živi danes kot upokojenec v Kranju, toda to velja bolj za Ravnikarja kot človeka, za umetnika pa moramo reči, da je šele sedaj na višku svojih moči in ustvarjalnega poleta. Se več: svojemu slikarstvu v akvarelni tehniki prav zadnji čas išče nov motivni svet na Jesenicah v industrijskem okolju železarne in dima, kar je pogojeno tudi v spreminjanju tako tehnike kot tudi barvne skale. Kritičen do svojega slikarstva je spoznal, da mu lepa pokrajina Gorenjske ne daje več vsega tistega zanosa, ki ga je občutil pri prvih srečanjih z njo. Noče biti samo slikar posnemalec te narave in še manj slikar turističnih razglednic, kar so mu mnogi očitali. Vendar problem ni samo v tem, kajti slikar lahko določen motiv mnogokrat obdela na nov in svež način, končno pa mu motiv ne ustreza več, slikar postane preveč navajen nanj in slika šablonsko. Pogubno je to za umetnika, ki ne opazi svojega razkroja in se ne otrese rutinskega slikanja. To je stagnacija in sam Ravnikar je že pred skoraj tremi desetletji zapisal: »In kaj za naprej? Gledam s pogumom in vero naprej. Vsa skrivnost uspeha je v delu. Sleherna stagnacija je nazadovanje. Samemu sebi bom ostal še nadalje najstrožji kritik. Mislim, da je prav tako.« Mislim, da je res prav tako, da je Ravnikar že na višku svoje umetniške poti ostal zvest besedam, izrečenim pred tridesetimi leti. Hkrati s tem poglavjem, ki govori o njegovem novem delu na Jesenicah ne smemo zamolčati tudi poslanstva, ki ga opravlja pri tamkajšnjem amaterskem slikarskem društvu DOLIK. Mislim, da si Dolikovci res niso mogli izbrati boljšega mentorja in da se bo Ravnikarjevo poslanstvo (pri tem ne moremo govoriti o učenju, to je res pravo poslanstvo umetnika: nesebično predaja svoje znanje amaterjem, ki ustvarjajo s tolikšno predanostjo, manjkajočo marsikdaj poklicnim slikarjem) kmalu odrazilo v delih jeseniških slikarjev.

Svojo umetniško pot, katere današnje stopnje smo samo v preblisku spoznali, je začel kmalu po vrnitvi z Dunaja z nekaj uspešnimi scenografijami in ciklusom dia-

pozitivov za Delakovo dramatisacijo Hlapca Jerneja. V sezoni 1934—35 je za mariborsko gledališče ustvaril sceno za Kozinovo opereto Majda. Danes, žal, ne moremo soditi o teh delih, toda takratno časopisje jih omenja kot prodoren uspeh ali pa se zgraža tako, kot navajam tu iz Slovenca (dec. 1933): »Ima pa še eno zanimivost: slike diapozitivov, ki jih je Ljubivoj Ravnikar napravil za Delakovo prireditev Cankarjevega Hlapca Jerneja. Tam najdete bogokletno sliko, kako govornik dokazuje množici, da so ljudje ustvarili pravico, dali ji silo in oblast, za njegovim hrbtom pa visi križani Bog, zapreden v paragraf; povedati hoče s tem, da je krščanstvo isto kot vlastodržci in kapital! Ali zadnji diapozitiv: hlapec Jernej z rdečim petelinom v roki in besedami ob robovih: Glejte, Bog je poslal pravico na svet, jaz sem slišal njegovo besedo in napravil po njegovi zapovedi — kakor da Bog ukazuje revolucijo! To je grobo, umazano norčevanje iz krščanskega verstva, ki so ga zmogli dozdej samo boljševiki.« Torej na tak odmev je naletel Ravnikar s svojimi scenami, na podobnega s svojimi ilustracijami in opremami Cankarjevega koledarja. Iz tedanjih časopisnih poročil je težko povzeti pravo umetniško

(Nadaljevanje na zadnji strani)

Ogledalo 1937 — Zlahtja

Ogledalo 1937 — Opravljanje

Miha Klinar

Ni preprosto pisati te skope vrstice o pesniku in njegovem delu: prerevno govore tistim, ki ga poznajo, premalo tistim, ki ga hočejo spoznati. Ta zadrega izvira tudi iz prepričanja, da v Klinarjevem delu ni moč najti vsega tistega, kar je v njem; tudi njegove besede so med pogovorom preskakovale dejstva, merile zdaj na to, zdaj na ono, tako da je njegovo živahno pripovedovanje, polno trpkih in pikrih pripomb, izzvenelo v velik vprašaj. Ne da se namreč natančno razložiti, zakaj sta za Klinarja življenje in vizija o njem tako hudo sprta, zakaj se čuti potisnjenega na rob našega kulturnega dogajanja in zakaj so mu rodne Jesenice tesen svet. To občutje je izrazil že pred desetletjem v pesmi Zeleni torzo: »Drevo / v viharjih izbičano. / Drevo / z odbitimi vejami. / Kakor da bi štrlele / strahotno bele / z nasiljem zlomljene / človeške kosti iz mesa. / Kako / naj potem bi / v razbitih vejah / gnezdlje ptice / in pele.«

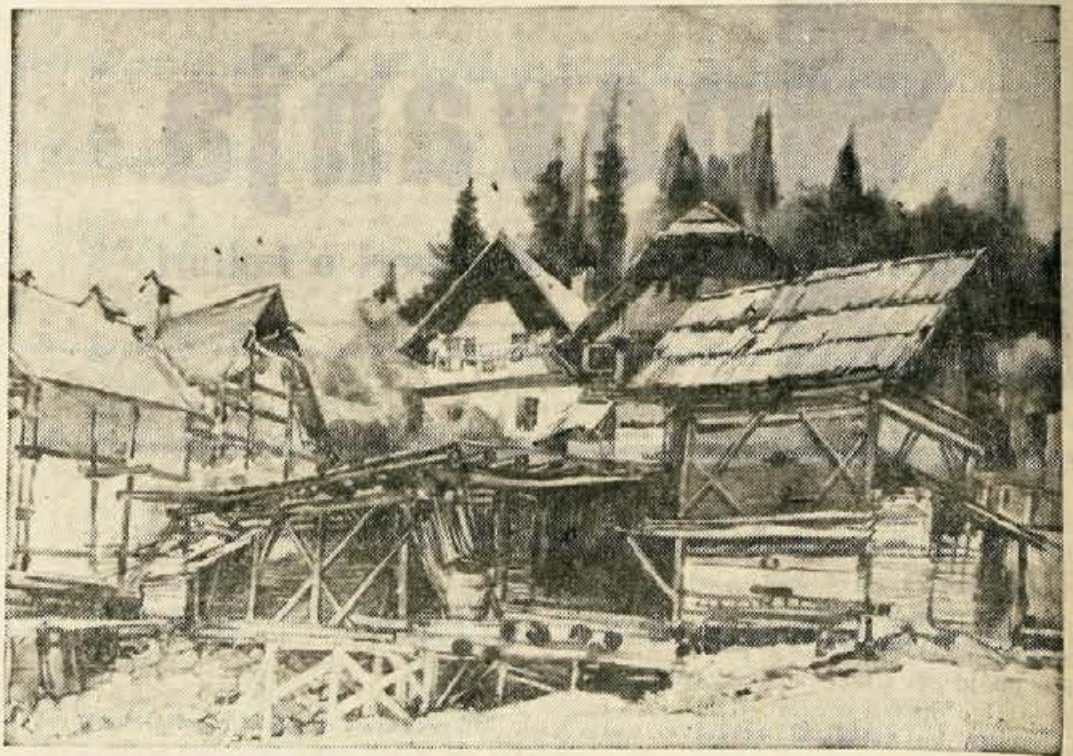
Kljub temu da je Klinarjevo delo zelo raznoliko — od 1961 piše tudi prozo — velja njegova ljubezen poeziji. »Poezija je krik — izpoved. Zame je poezija tisto, kar človeka notranje prerese,« je pojasnjeval svoj pesniški nazor. »Pisal sem to, kar sem čutil. Tudi v letih tako imenovanega kramparstva in lopatarstva nisem objavil nobene neobčutene pesmi.« Klinarjeva dosedanja pesniška žetev je zbrana v dveh knjigah; to sta MRTVI BATALJON (Jesenice 1945) in ZELENİ TORZO (Kranj 1958). Z njima je odložil, čeprav ne popolnoma, breme vojne; v drugi zbirki je poleg vojnih doživetij zavzela vidni obseg tudi lirika, ki odkriva stiske povojnih let.

Življenjski podatki o pesniku, rojenem 13. julija 1922, povedo, da se je šolal na Jesenicah in kranjski gimnaziji. Med vojno je bil partizan na Koroškem in Gorenjskem, po osvoboditvi pa je ostal kot aktivni oficir v coni A do 1947. leta. Takrat je bil tudi urednik radijske oddaje odreda JLA v tržaškem radiu. Po 1947. letu je služboval na Jesenicah in v Kranju pri Gorenjskem glasu. Vpisal se je tudi na slavistiko, a je študij opustil. Prve pesmi je imel objavljene v reviji Mentor (1939/40), o njem in o njegovih pesmih pa je prvi pisal nedavno umrl tržaški pripovednik dr. Vladimir Bartol (Ljudski tednik, Trst 1945). V povojnih letih je pripadal krogu Minatti, Krakar, France Kosmač, Mejak, Grün, Škerlova in Brestova. S svojimi deli se je pojavil v Razgledih, Ljudskem tedniku, Borih, Mladinski reviji, Besedi, Novih obzorjih, Socialistični misli in v Naših razgledih. Zda stalno sodeluje v kranjskem Glasu. Član Društva slovenskih pisateljev je od februarja 1956. leta.

Danes je krog njegovih literarnih prijateljev ožji; vanj sodijo pesnik Valentin Cundrič, kritik Jože Sifrer in pisatelj Pavle Zidar.

Kljub vsemu, kar je doživel trpkega v zadnjih letih, pa v Klinarju živi prepričanje, da je ustvarjanje življenje. »In to človeka ohranja,« je približ, ko sva se poslovila.

Stanko Šimenc

Vprašanje

Čas s krvavim obrazom.
Čas z mrtvaško lobanjo.
Čas, ki nas drobi.

Kako naj postanem kamen,
če sem le gruda
drobljive prsti.

(1941)

Plamen me poslušaj

Molk mojih ustnic govori o tebi.

Plamen me poslušaj in neti hrepenenje
o ognjišču, ki nekoč z ljubeznijo
ga najino prižgeva.

Morda kakor sinoči me obiščeš v sanjah?
In prebiral ti bom stare ljubezenske pesmi in nove.
Tudi to, ki jo pišem.

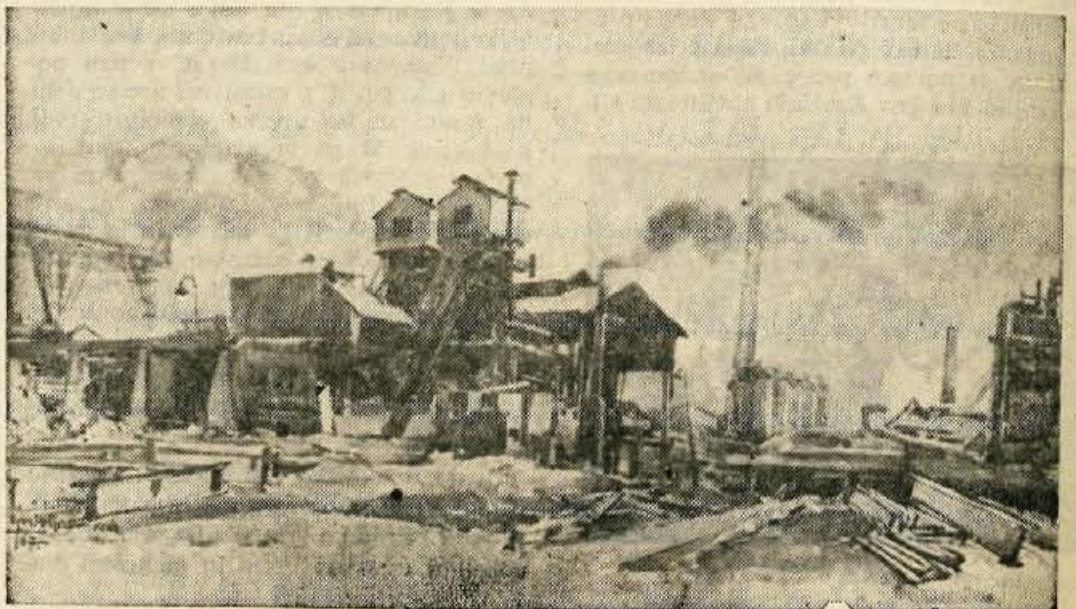
Čutim verze, ki mi drsijo skozi srce
kakor droben pesek v peščeni uri.

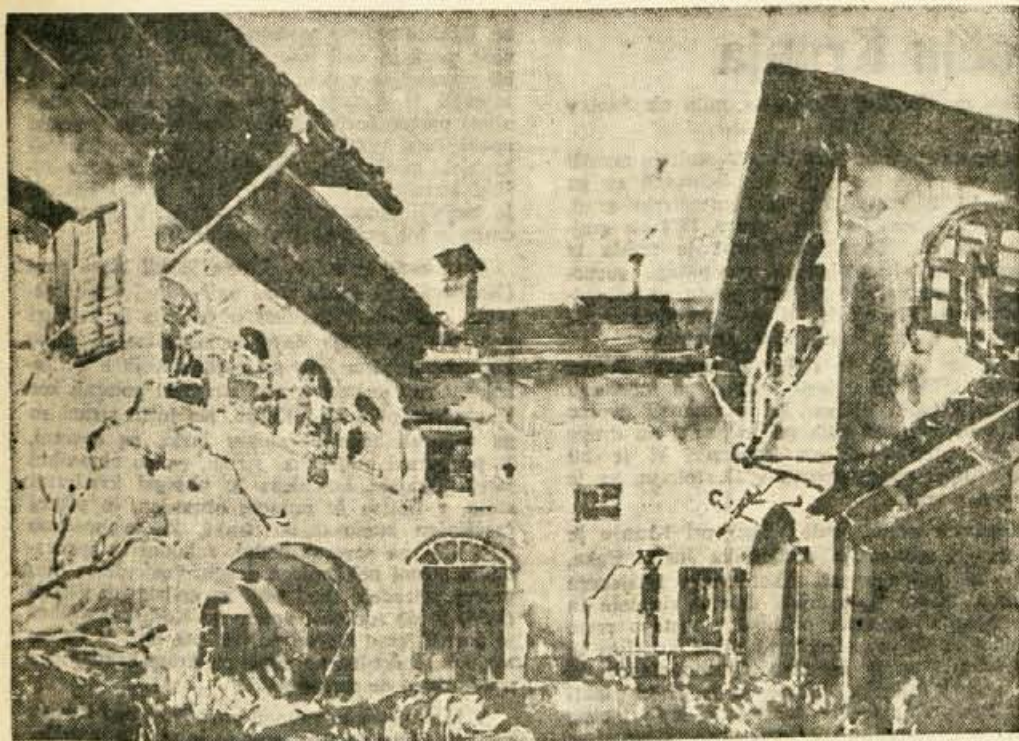
Nekoč si mi rekla: Tvoje srce
je polno dragocenih kamnov...

Nocoj čutim njihovo težo. Pa te ni, da bi ti jih podaril
za prstan na roki in za ogrlico
okrog tvojega vrata,

(Nad Rutami, 1944)

Pesmi

Bohinjski pastel

Komaj je oblekla zlato tančico,
že jo mora sleči.

Ni se utegnila z ženskim užitkom
nagledati v zelenem zrcalu
ob svojem vznožju.

Njeno zeleno naročje ni več
vijoličasto. Modri ognji njenih stegen
ugašajo negibni.

Z belih prsi in belega vratu gore
se odmotava zlato rdeči šal.

Zdaj je gola v objemu večera,
ki ji v potemnele lase zatika
rože iz zvezd.

Naužita slasti in spočita
se bo ob svitu prebudila.

In jutro jo bo odvilo iz prosojnih tančic
polnih ptic.

Kakšna sladka noč, bo pripovedovala
ogledalu ob svojem vznožju.

Ogledalo pa bo zrcalilo njeno podobo
in molčalo.

(1948)

Žalostinka

Uboga deklica,
zaman te išče veter
v sivem pepelu.

Kako so mogli seči
po tvojem lepem telesu
rabljevi prsti
in ga prižgati
v živo plamenico.

Pa si bila lepa
kakor pomlad v maju
in iz tvojih zlatih las
nekomu noč je tkala
sanje.

Ožgani bresti
to pomlad ne bodo
ozeleneli.

In zvezde v nočeh
ne bodo več blestele
ne zanj ne zate.

Mesečina
te ne bo več pokrivala
z breztežno tančico.

In ptice v jutru
ne bodo več imele komu
peti.

(Farjl potok, marca 1945)

Drevo

Deklica, glej drevo:

črno, suho drevo, ogleno črno zarisano
na sinje nebo,
drevo, ki je suhe veje razpelo,
drevo, ki je ob tvojih očeh zahrepenelo,
drevo, ki se bo pod večer razcvetelo
v zarje goreči cvet.

Deklica, glej drevo:

v črni kroni vej je zadrhtelo,
v črni kroni vej je zašumelo
kakor pozabljena pesem trudnega popotnika s cest,
trudnega popotnika s cest, obsojenega na žalostno povest,
puščobno kakor dim,
zadušljivo kakor prah.

Deklica, glej drevo:

v zarji se je razcvetelo v en sam goreči cvet,
v zarji so se vse veje razpele, da bi ujele
veliko sinje zrno, prvo drobno zvezdo,
pripeto na nebo.

Deklica, glej drevo:

k zvezdam nad plavži je veje poslednjič razprlo,
pa bo med rudo in koksom umrlo
črno, suho drevo.

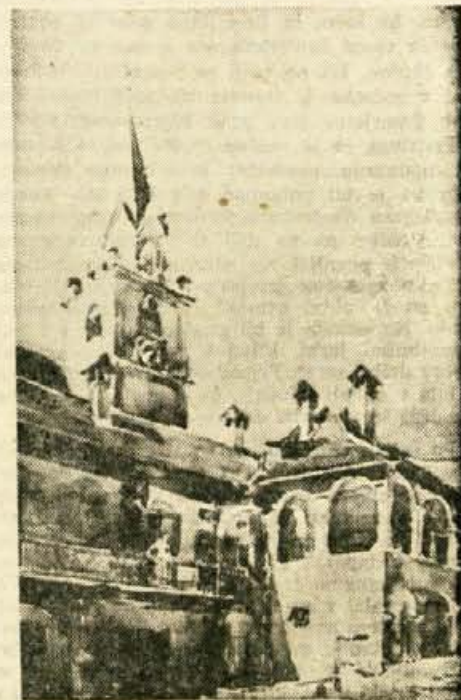
Nikoli več ne bo vzcvetelo, nikoli več ozelenelo
suho, ubito drevo.

Smrt

Takole mi pravi smrt,
ko se pomenkujem z njo:

Ne tožil! Vse ti dam,
česar v življenju ni.
Iskal si tišino in mir,
jaz sem tišina in mir.
Samo, kadar gledaš v nebo,
misliš, da si sam.
Zapri, zapri oči in brez strahu
mi sezi v roko.
Zapri, zapri oči. Kdor je preveč
trpel, se me ne boji. Popeljem te
domov.

(1963)

(1958)

Gradovi na območju Kranja

Od nekdanj so si urejali prebivalci v nevarnostih zatočišča, ki so jih utrjevali z nasipi in lesenimi palisadami. Fevdalna doba pa je iz družbeno-političnih razlogov razvila višjo tehniko utrjenih stavb, ki jih imenujemo gradove. Vodilni družbeni razred — višje plemstvo in višja duhovščina — je potreboval oporišča svoje oblasti, upravna in gospodarska središča svojih zemljiških gospodstev ter varna bivališča za svoje družine. Tako so nastali po vzoru drugih dežel zidani gradovi, ki se pojavljajo pri nas od 12. do 14. stoletja. Skoraj vsi ti srednjeveški gradovi so bili postavljeni na višini, na težje dostopnih in že po naravi bolj zavarovanih krajih. S tem so mogli kranjski zemljiški gospodje obvladovati tudi bližnja prometna pota. Med sovražnimi spopadi, ki jih tedaj ni manjkalo, pa je bil grad dokaj varno zavetje.

Najstarejši gradovi so imeli obliko stolpa (turna); ta je služil kot utrdba za stanovanje in za potrebe uprave. Temelji takšnega stolpnatega gradu so se ohranili v naši bližini »na Kranclju« nad škofjeloškim gradom. Zaradi večje udobnosti so pričeli sčasoma staviti poleg stolpa poseben trakt, stanovanjski palacium. V tej obliki diferencirano grajsko poslopje je potrebovalo za svojo zaščito posebno obzidje, ki so mu dodali v dobi gotske arhitekture značilne obzidne stolpe. Od tedaj dalje se posvečali glavno pozornost gradnji stanovanjskega dela gradu, medtem ko je obdržal stolp vloge utrdbe. Grajsko poslopje so prezidavali, širili in mu dodajali nove trakte za stanovanjske in upravne potrebe. V 2. polovici 15. in v začetku 16. stoletja, ko je bila srednjeveška grajska arhitektura na višku, so zaradi turških vpadov in uporov kmetov v večji meri utrjevali gradove. Zal na območju današnje kranjske občine, ki jo zajema ta prikaz, ni več ohranjen noben srednjeveški grad. Zato moremo slediti elemente romanske in gotske arhitekture le v razvalinah ali v prezidavah nekdanjih starejših gradov.

Na ozemlju mesta Kranja se omenja okoli leta 1075 utrdba škofov iz Briksena na južnem Tirolskem; ti so pridobili od vladarjev obsežno posest v gornjesavski dolini s središčem na blejskem gradu. Vendar ni znana lega tega dvorca, ker ga briksenski škofje niso obdržali. Vsekakor je moral biti v Kranju dvorec deželno-knežjega namestnika, dokler je bil Kranj središče nastajajoče Kranjske. Tudi njegova lega za zdaj še ni zanesljivo ugotovljena.

Grofje iz Ortenburga na Koroškem so združili v svojih rokah velik del ozemlja med Karavankami in Julijskimi Alpami in so imeli oporišče na gradu Lipnici (Waldenberg). Svojo posest so razširili še ob Savi do Besniškega boršta, Sv. Jošta in Smarjetne gore in postali nevarni sosed škofjeloškemu gospodstvu freisinskih škofov. Tik ob meji so postavili Ortenburžani v začetku 12. stoletja na severozahodnem robu Smarjetne gore grad Wartenberg. Škofje iz Freisinga so se močno trudili, da bi preprečili nadaljnjo razširitev ortenburške posesti. Spor pa je bil poravnat šele 1263. leta, ko je postal grad Wartenberg dokončno freisinska posest. Utrdbo pa so dali škofje že ob koncu 12. stoletja porušiti. Na nekdanji grad spominja ledinsko ime »na gradišču«. Na osrednji planoti so še vidni ostanki razvalin nekdanjega gradu. Na vzhodu je bil grad zavarovan s tremi obrambnimi jarki. Vhod v stolp je omogočal najbrž dvizni most. Pripadajoča grajska pristava je bila v bližnji »Kucni«, ki je imela do potresa leta 1895 še vnanjost dvorca s stolpičem.

Po izgubi Wartenberga so si v drugi polovici 13. stoletja postavili Ortenburžani z dovoljenjem deželnega kneza utrdbo v Kranju; ta je prešla v začetku 15. stoletja v roke celjskih grofov. Po smrti zadnjega Celjana pa je zapadla ta posest vladarju, ki je podelil dvorec v 16. stoletju podjetnemu Janžu Khislu iz Ljubljane. Ta ga je prezidal v grad, ki so ga imenovali po tej plemeniteni meščanski rodbini Kieselstein. Današnja oblika je grad dobil v 17. stoletju. Podla ga zemljiške posesti omenjenega gradu pa je postal kriški urad, ki ga je prodal vladar Janžu Khislu. Graščina je imela svoje podložnike v

Križah in okoliških vasch ter mlin ob Savi v Kranju.

V Stražišču je bil sezidan v 16. stoletju manjši grad; po prvih lastnikih (pl. Schrotti) so ga imenovali Schrottenturn ali šentpetrski grad. Na ta čas spominja tudi letnica 1574 na grajskem portalu. Zemljiška posest je zrasla iz drobcev nekdanj strnjenege freisinskega gospodstva. Med poznejšimi lastniki gradu so bili pomembni pl. Sigesdorfi, ki so opravljali razne službe pri loškem zemljiškem gospodu.

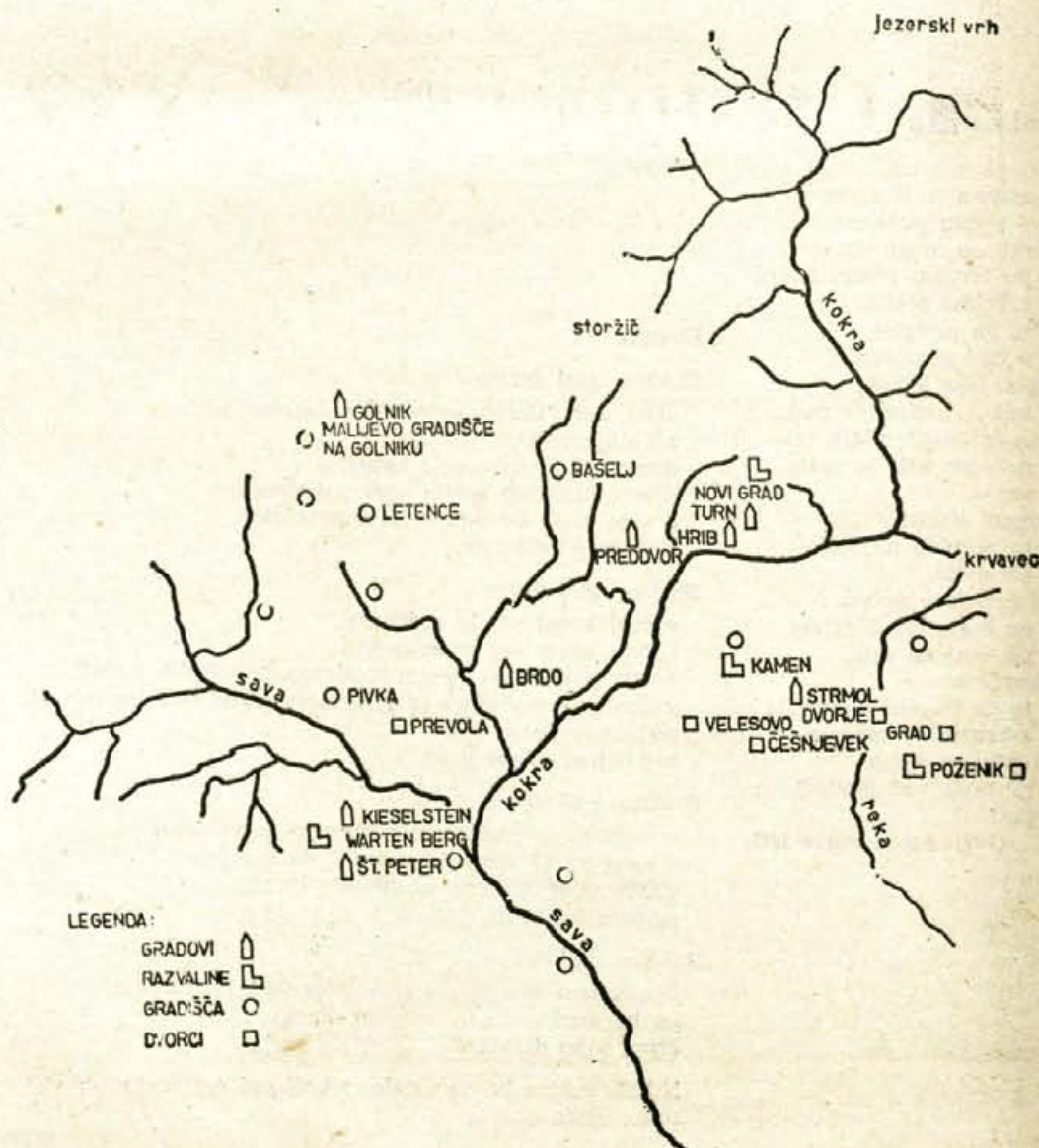
V bližini mesta je stal v 15. stoletju dvorec Prevola, ki je bil v lasti kranjskega mestnega sodnika Mihaela Ptička. Ta je zapustil dvorec svojim hčeram, od njih pa je prešel na druge lastnike. Stotnik Gregor Toperzer, ki je bil lastnik omenjenega dvorca v 17. stoletju, ga je prezidal v grad.

Nastanek gradu Brdo (Egg) pri Kranju je povezan z osebnostjo podjetnika Jurija Egka, ki je bil udeležen pri izkoriščanju idrijskega rudnika. Postal je kranjski deželni vicedom in je s posojili vladarjev pridobil v zastavo vrsto deželnoknežjih posestev, med njimi nakelski in primskovski grad izumrlih Ortenburžanov in Celjanov. V začetku 16. stoletja je pričel zidati grad Brdo. Pri izvedbi načrta se kaže močan vpliv severnoitalijanske renesanse. Grad ima četverokotno zasnovano in v vogalih pravokotne stolpe, značilne za italijanske renesančne utrd-

be. Egki in njihovi nasledniki so uredili ob gradu velik park in dali izkopati tri ribnike. Grad je bil pomemben v dobi reformacije, ker so se tja zatekali iz Kranja pregnani protestanti, med njimi pastor Jurij Knafelj. Opravljal je v gradu nekaj časa versko službo, ki so jo obiskovali kranjski meščani in okoliški kmetje. Med kasnejšimi lastniki Brda so bili Zoisi, izmed katerih je najbolj znan baron Ziga Zois. V kasnejših časih je bil grad večkrat prezidan.

Ob vohu v dolino Kokre je bil Novi grad (Neuburg), ki spada med najzgodnejše srednjeveške gradove. V listinah se omenja že v drugi polovici 12. stoletja. Grajske razvaline so vidne v gozdu, in sicer levo od poti, ki vodi k Sv. Jakobu. Grad je imel izrazit strateški položaj, ker je obvladoval dolino Kokre. Na južni strani so ga varovali trije obrambni jarki, na severni, že po naravi bolj strmi strani, pa en obrambni jarek. Grajski kompleks je obsegal kvadratni stolp, v tlorisu še povsem ohranjen, in precej razčlenjen stanovanjski trakt, ki se posebno lepo vidi na severozahodni, zahodni in jugozahodni strani nekdanjega gradu. Poslopje je bilo precej prizadeto med boji za celjsko dediščino (1456) in ob turškem vpadu na Koroško. Najbrž je porušil grad močan potres leta 1511. V Valvasorjevi upodobitvi so vidne na kraju nekdanjega gradu samo še razvaline.

V 14. stoletju so sezidali grad Turn pod Novim gradom. Njegovo gospodstvo se je razvilo iz večjega dela posesti Novega gradu. Oboje je prišlo iz posesti Celjanov v roke deželnega kneza, ki je

prodal gospostvi Novi grad in Turn pod Novim gradom že omenjenemu Juriju Egku. Grad Turn je v baročnem slogu prenovila rodbina Dinzl v 17. stoletju. Na to spominja tudi letnica 1680 na portalu prednje fasade. V grajski kompleks so vključili tudi nekdanji oglati stolp. Poleg gradu stoji baročna grajska kapelica. V 19. stoletju je bila lastnica gradu rodbina Urbančič; iz nje izhaja tudi pesnica Josipina Turnograjska.

V neposredni bližini gradu Turn pod Novim gradom je grad Hrib (Obergrötschach), čigar zemljiška posest je prvotno tudi pripadala gospostvu Novi grad.

Cistercijski samostan v Vetrinju na Koroškem je pridobil l. 1147 od andeškega ministeriala Sababa iz Kokre dvorec Preddvor. Kasneje se je razvil tu grad, ki je imel zemljiško posest v okolici Preddvora in prešel v 17. stoletju v last

trije okrogli obrambni stolpi. Zavarovan je bil z obrambnim jarkom. V Valvasorjevem času je grad še stal.

Na podoben način so zgradili vitezi Strmolski, ki jih navajajo viri od 14. do 16. stoletja, grad, ki se imenuje po njih Strmol. Grad obdaja grajsko obzidje s štirimi pravokotnimi stolpi.

V virih se omenja tudi grad v Smartnem pri Cerkljah. Po vsej verjetnosti je bil tudi nekdanj ministerialski grad, ki je stal na tako imenovanem »Milharjevem hribu« in so ga nemara porušili Turki. Vidnih ostankov ni več, pač pa spominjajo na grad ledinska imena Pristava, Straža in Tabor. Ljudsko izročilo omenja tudi grad v vasi istega imena pri Cerkljah; uničili so ga Turki. Le arheološka izkopavanja bi utegnla pokazati, koliko je to izročilo utemeljeno.

Kratek opis gradov na območju kranjske ob-

Grad Turn pri Preddvoru, iz fototeke Gorenjskega muzeja

Grad Brdo pri Kranju, preslikano iz J. V. Valvasorja, Topographia ducatus Carnioliae modernae, iz fototeke Gorenjskega muzeja

Viri: Rektificirani dominikalni akti za gorenjsko okrožje v Arhivu Slovenije; zemljiška gospostva Brdo pri Kranju, Turn pod Novim gradom, Golnik, Duplje, Kieselstein, Preddvor.

Topografski opisi gradov (delo Gorenjskega muzeja in Zavoda za spomeniško varstvo Kranj).

Literatura: J. V. Valvasor: Die Ehre dess Hertzogthums Crain, IX.

J. Zontar: Zgodovina mesta Kranja. Ljubljana 1939.

M. Kos: Zgodovina Slovencev. Ljubljana 1955.

M. Kos: Starejša naselitev na Kranjski ravnini. 900 let Kranja, Kranj 1960.

P. Blaznik: Gradovi na loškem ozemlju. Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino, leto I., št. 2.

I. Komelj: Gotska arhitektura v Sloveniji. Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino, Leto VII., št. 2.

I. Komelj: Utrdbena arhitektura 16. stoletja v Sloveniji. Zbornik za umetnostno zgodovino VII, Ljubljana 1965.

I. Lavrenčič: Zgodovina cerkljanske fare. Ljubljana 1890.

Majda Zontar

raznih svetnih fevdalcev. Takrat je bilo grajsko poslopje prezidano v baročnem slogu. Poznejši lastniki Wurzbachi in Majeriči so grad popolnoma prenovili.

Grad Golnik (Gallenfels) so zgradili Kriški gospodje okoli l. 1600. V Valvasorjevi dobi so priključili gradu bližnji dvorec Brezovje, nekdanjo posest gospodov Rasp. Ko je bil leta 1922 grad odkupljen za namene zdravilišča, so ga v večji meri preuredili.

Vzhodno od Kokre, Kranja in Smlednika, na nekdanj strnjemem ozemlju andeških gospodov, se omenjajo od 11. do 13. stoletja številne družine nižjega plemstva, tako imenovanih ministerialov in vitezov, ki se navadno imenujejo po tamošnjih vaseh. Njihovi mali dvorci so bili v Češnjevku, Strmolu, Poženiku, Gradu in Dvorjah. Nekateri ministeriali in vitezi so se povzpeli do večje veljave in si sezidali gradove. Med nje spadajo zlasti vitezi, ki so se imenovali po Velesovem in ki so si postavili na vzpetih zahodno od velesovskega samostana grad Kamen (Frauenstein). Grad, ki je danes razvalina, je obsegal razčlenjen stolp pravokotnega tlorisa. Dopolnjevalo ga je obzidje ki so mu bili prislonjeni še

čine priča, da je poznavanje fevdalnih gospodarskih središč — gradov še zelo pomanjkljivo. Zato bi bile potrebne še vsestranske raziskave na podlagi pisanih virov in tudi s pomočjo arheoloških izkopavanj. S tem pa bi se tudi razširilo naše poznavanje kmetskega položaja in družbenih nasprotij v omenjeni dobi.

France Pavlovec:

— Slikarji, ki se vedno razkazujejo s čopičem v roki, niso pravi slikarji. Pozabljajo namreč, da se slika najprej s srcem in pametjo, potem šele s čopičem.

— Slikati po naročilu pomeni odvzeti mi svobodo ustvarjanja. Ker nočem biti suženj, slikam samo tisto, kar hočem — in sem kralj.

Razvaline gradu Novi grad nad Preddvorom, iz fototeke Gorenjskega muzeja

Jurjevski kres

(Poglavje iz neobjavljenega romana Belokranjski kresovi)

Lojze Zupanc

Lojze Zupanc, pripovednik, dramatik in zbiralec ljudskih pripovedk, je v naši književni zgodovini površno označen. Njegovo zares obsežno delo, ki šteje kar 23 knjig — od Belokranjskih pripovedk (1932) do Krvavega zidu (1967) — do danes še ni nihče kritično obdelal; posamezne ocene govore o Zupancovih delih večinoma v jeziku literarnega kronista.

Zdi se, da so belokranjske ljudske pripovedke, jezikovno bogate in stilno izglajene, najlepše in najmočnejše v njegovem pisateljskem opusu. V Belo krajino je Lojzeta Zupanca pripeljal učiteljski poklic. Čeprav je po rodu Ljubljčan (rojen 21. septembra 1906) in proletarskega porekla (oče je bil kovinostrugar, mama delavka v tobačni tovarni), ga je ta deželica med ponosnimi Gorjanci in zeleno Kolpo pritegnila v vsej romantični lepoti pa tudi gospodarski zaostalosti za celih 25 let. V svojem članku Kako sem prišel do zapisovanja belokranjskega ljudskega blaga (Slovenski etnograf XIII, 1960, 187—198) je osvetlil začetke, pobude in metodo svojega dela, ki je doseglo nesluteno razsežnost. Med drugim pravi: »Navezoval sem stike z vaškimi originali, norčki, pastirji, kovači, mlinarji in cigani, ter iz gole želje, da bi čimprej spoznal njihov jezik in bogastvo njihovih pregovorov, pričel zapisovati vse, kar še ni bilo zapisano in objavljeno.« Danes je njegovih zapisov že okrog 360 in po pravici ga moremo imenovati za nadaljevalca Trdinove tradicije.

Sedaj živi Lojze Zupanc v Škofji Loki; tam je našel povsem neobdelano področje in spet nadaljuje svoje zbirateljsko delo z zapisovanjem motivov iz ljudskega pripovedništva. Čustveno pa je še vedno navezan na Belo krajino. »Kdor je živel pod trto toliko let, ga zebe pod gorenjskimi smrekami,« je pojasnil, ko smo govorili o njegovem življenju in delu.

Prvo pripovedko — Kako se je vrag učil igrati na harmoniko — mu je objavil Josip Ribičič, ko je urejeval Naš rod (1930/31). Potem se mu je odprla pot v literarni svet. Zrele zapiske je pričel urejevati za svojo prvo knjigo belokranjskih pripovedk. Ko smo ga nedavno obiskali, je z zanimanjem prebral časopisna poročila o svoji trindvajseti knjigi. Svoje delo je preprosto označil: »Tako pišem. Tako mi gre iz srca. Poznam vsako vas v Beli krajini in njene ljudi.«

Bralcem Snovanj se želi predstaviti Lojze Zupanc s poglavjem iz svojega neobjavljenega romana Belokranjski kresovi.

— Stanko Šimenc

Dan je umiral. Temnilo se je počasi, le na zahodni strani belokranjske kotline je še medlela večerna zarja, kakor da bi sonce, ki se je še malo prej obotavljivo spustilo za Dobljško goro, izgubilo tamkaj prameč svojih žarečih las in posulo nebo s tlečo žerjavico. Ko pa je ugasnil tudi ta poslednji sij jurjevske nedelje, je svet med Kolpo in Gorjanci pričel toniti v mrak in vasi so počenile k zemlji, ki je utrujena od sončne prigravice pričela z vetrom, vstajajočim nad Kolpo, sopsti ko živina, kadar se pripravlja k nočnemu počitku. Zemelj je ko koklja, spehana od celodnevnega tekanja za kečkici, razčeperil svoje temne strehe v naraščajoči večer, in razsvetljena okna so zamežikala; na nebu, ki ga je prebujajoča se noč pričela posipati z istikami, pa je zablestelo milijon drobnih, tretjajočih zvezd.

Jurjaši so se porazgubili na svoje domove, ko je v bližnjem Podzemlju prifarški zvon odzvonil avemarijo. Po vasi se je podila samo še tolpa otrok, ki so za dne spremljali jurjevsko obhodnjo in se preobdli svetešnjih dobrot. Zda, ko se je vas ovijala v mrak, se je pravcato veselje zanje šele pričelo. Z zelenjem, ki ga je bil Magdičev Marko odvrnil pred poslednjo vaško bajto, so opletli sedemletnega Brodaričevega Julčka, ki je pričel vso to neugnano otroško srenjo voditi po zavrteh, kjer so se otroci drli, pojoč jurjevsko pesem. Ustavljali so se pred kokošnjaki, čebelnjaki in pasjimi uticami in peli pred hlevi kravam, psom in kokošim, da je bila vsa vas polna vrišča in piskanja na svireli in trobentanja na tule. Matere, ki jih je ta otroški nemir privabil na predverja, so klicale otroke domov, ti pa se niso zmenili zanje; podili so se po vasi od hleva do hleva in se drli ko šoje.

Bila je že trda noč, ko je osebenjek Mavrič odprl okno svoje bajte in sitno zakrakal:

»Tako domov, vražja poganija, ali pa bo vse polovil povodni mož iz Kolpe in vas požrl!«

In pričel je kar skozi okno metati vanje kalande, da bi jih prepodil izpred bajte. Poleno je priletelo Julčku v nogo, ki se je vreseč od bolečin zapodil proti domu, za njim pa so se porazgubili še ostali.

Doma pa so jurjaši spravljali svetešnja oblčila v kofance. Nihče se ni dotaknil večerje, saj so bili siti dobrot, ki so jim jih čez dan darovali gospodarji in gospodinje, počaščeni z njihovo pesmijo in željami, da bi bilo leto srečno, da bi bila žetev obilna, da bi se uresničilo vse, kar so jim voščili na Jurjevo, na sam praznik pomladi. Vsa jajca, ki so jih zbrali od zemeljskih gospodinj za jurjevske darj, so zlahka prodali jajčarici Rezi.

Večer je bil topel. Nebo je blestelo od migotanja zvezd. Komaj so se otroci porazgubili po staniščih, so se skoraj od vseh hiš pričele trgati temne sence: jurjaši so hiteli na Kučar, na jurjevski kres.

Nad Kolpo so se pričele dvigati večerne meglice ko droženo testo v nečkah. V hlevih je, otvezena pred jaslami, vzdihovala sita živina in pozvanjala z verigami. Dremajoča drevesa so iztegovala črne veje proti zvezdnatemu nebu, v sadovnjakih so dehtele cvetoče hruške, češnje in višnje. Opojni vonj se je spremaševal z zadahom toplega gnoja, ki je puhtel iz odprtih hlevov, da se je kresnikom, ki so hiteli skozi vas na vrh Kučarja od vseh teh vonjav vrtelo v glavi.

Izpred Magdičevega hleva se je potegnila temna tenja na vaško pot in pohitela pred Mikoljevo hišo. Hišne dveri so bile odprte na stežaj, v veži je poltiho pela Anka. Lojze je zaklical v vežo:

»Anka, greš na Kučar kresovat?«

»Kdo me kliče?« Ni ga takoj prepoznala po glasu.

»Jaz sem — Lojze! Pridi, greva! Kresniki se že zbirajo.«

Tako se ga je ustrašila, da ji je pri pomivanju padla skleda iz rok. Vedela je, da bodo jurjaši pod noč odšli na Kučar h kresovanju. Ves čas je s tihim upanjem pričakovala, da bo prišel

ponjo Marko. Na Lojzeta niti pomislila ni. Vendar je stopila na hišni prag in spregovorila:

»Ti si, Lojze? Ja, kje si pa bil podnevi, da te nisem videla med jurjaši?«

»Moral sem ostati doma, pri živini,« je odvrnil s temnim glasom. »Marko je vodil jurjaše... oba pa nisva mogla iti v jurjevsko obhodnjo. No, če te je volja, pojdi z menoj!«

»Oh, saj se še nikamor ne hitim!« ga je zavrnila. »Posodo moram še pomiti, pa krave moram še prej pomolsti...«

»Počakal te bom.«

»Nič me ne čakaj, Lojze! Ko bom vse postorila, bom že sama prišla na Kučar.«

»To se pravi, da nočeš iti z menoj,« je zagodrnjal in odšel izpred hiše. Za Mikoljevimi gumnom pa je obstal in se pritajil. Hotel je dognati, ali bo šla Anka zares sama na kresovanje.

Brž zatem je prišel pred hišo Marko. Tiho je zažvižgal. Anka je pritekla iz hiše in Lojze je iz svojega skrivališča videl, kako je brat objel deklo okrog pasu in jo potegnil za seboj na stezo, ki se je vzpenjala proti vrhu Kučarja.

»Lojze je malo prej prišel pome,« mu je Anka spotoma zaupala.

Marko je obstal na mestu ko vkopan. »Lojze?« se je zavzel. »Kaj pa hoče od tebe?«

»Povabil me je, naj bi šla z njim na kresovanje. Ujelo ga je, ker sem ga zavrnila, češ da bom že sama prišla.«

Na Markovo dušo je padla senca. Se tesneje jo je z roko, ovito okrog njenega pasu, prižl k sebi, kakor da bi se v hipu zbal, da bi je ne izgubil. Nič ni rekel, ali ko sta prispela do Mikoljeve zidanice sredi rebri, jo je iznenadno poljubil, da jo je kar dušilo. Izvijala se je iz njegovega objema in z drhtečim glasom zaprosila:

»Oh, Marko, nikar! Pusti me! Pojdiva! Čakajo naju.«

Prišla sta na vrh Kučarja, ko so bili kresniki že zbrani ob grmadi. Anka je podnetila rezje, da je ogenj v trenutku zaprasketal, ko so plameni obliznili suho dračje. Grmada je zagorela, da se je vrh Kučarja okopal v svetlobi kresnega ognja. Seginov Tinček je zaigral na harmoniko, fantje in dekleta so se objeli okrog pasu in v širokem kolu zaplesali okrog jurjevskega kresa.

Ogledalo 1937 — V mesečini

(Nadaljevanje s prve strani)

vrednost ocenjevanih del, saj so bili poročevalci pristaši strank, ki jim je časopis pripadal in so ustvarjalca ocenjevali raje po politični pripadnosti.

Skoro brez omembe pa je pred nami ostala vrsta ilustracij za mladino v Našem rodu (Cerkvenikov Ovčar Runo, Naš rod, Zvonček itd.) in drugod, kjer sem se prvič še v svojih otroških letih spoznal z delom Ljuba Ravnikarja. Današnja knjižna in mladinska ilustracija je resnično napredovala. Če bomo Slovenci kdajkoli dobili monografijo o ilustraciji, tedaj bo moralo biti dovolj prostora odmerjeno tudi za Ravnikarjeve ilustracije, kajti ni lahko biti pionir. Nedvomno je prav Ravnikar oral ledino v slovenski mladinski ilustraciji z zavestjo o občutljivosti otroške duševnosti, o njeni razgibanosti, ki snuje in gradi takoj, ko jo spodbudimo. Zato Ravnikar v svojih ilustracijah ni poustvarjal otroške fantazije, pač pa ji je dajal le pobudo in jo usmerjal v pravo pojmovanje etičnih vrednot. Kritičnik dr. S. Mikuž mu je ob razstavi leta 1940 sicer očital neoriginalnost, s čimer pa se ne strinjam, vendar je v nadaljevanju pristavil misli, ki se povsem skladajo z Ravnikarjevimi hotenji. Navajam odlomek, kjer pravi: »...Vendar zazveni mestoma iz podob pristno pravljичno razpoloženje in čustvovanje. V tem smislu bi se mogla poglobiti pri nas ilustracija naših mladinskih knjig. Povsem v pravljичnem duhu ožive namreč pred otrokovimi očmi pojavi iz prirode, v slehernem predmetu se odkrije duša, ki dostikrat čustvuje povsem človeško in mlademu srcu se na ta način narava zelo približa. Tudi ljubezen do naravnih pojavov in predmetov se na ta način vzgoji, le poglejmo npr. lepi list »Zalostinka«. Ta tajinstveni, pravljичni svet, poln lepote, pa pri Ravnikarju moti na nekaterih mestih nepotrebna dekorativnost, ki kompozicionalno in barvno razbije podobo npr. »Poletje«.)» Morda se temu očitku res ni dalo izogniti in bi bil na mestu res samo za nekatere posamezne liste. Celotni opus Ravnikarjevih mladinskih ilustracij pa ni s tem oškodovan in Ravnikarju ostane še vedno mesto med pionirji slovenske mladinske ilustracije. In to ni malo. To je plačilo za ves njegov napor in zavzetost, ki ju je vlagal v delo pri ustvarjanju ilustracij. Sam se jih še danes spominjam; tako so se mi takrat vtisnile v spomin, kot se v otrokovo dušo vtisnejo samo izjemni dogodki ali predstave. Torej so bile nedvomno ustvarjene z veliko umetniško močjo.

Risarski in grafični opus s tem še ni končan. Od vseh sem izbral za ta zapis še skupino grafičnih listov pod skupnim naslovom Ogleдалo, ki ga je v obliki bibliofilske izdaje v mapi pokazal sodobnikom leta 1937. To je ciklus šestintridesetih linorezov, razdeljenih v poglavja, v katerih je po dvanajst listov. V bistvu je to nadaljevanje slikarjeve umetniške poti in grafičnega ter risarskega opusa, kjer ob vseh menjavah dokazuje svojo izvirno in v jedru nespremenjeno podobo sveta. Tudi s to mapo linorezov je nalotel tako na topel kakor tudi na hladni sprejem pri

občinstvu. Pravilno je ovrednotil to delo dr. Nace Sumi v katalogu k njegovi retrospektivni razstavi leta 1966 v Kranju: »...ko je povojni čas (prva svetovna vojna) z upanjem, razočaranjem, upornostjo in trpljenjem rodil tudi pri nas v posebni varianti ekspresionizma svoje razboljene likovne prikazni. Ta smer je bila za Ravnikarja pomembna in plodna še vsa trideseta leta, čeprav z njo ni izčrpana njegova lastna podoba sveta, pač pa mu je bila potrebna za okrepitev lastne izrazne moči. Posebej je to vidno v njegovem grafičnem in risarskem opusu, ki ga sestavlja prizadeta spremljava in kritika popačenosti, zlobe, omejenosti in revščine ter krivic tedanje slovenske družbe. Tako črno-belo uporništvu pa ne pomeni, da bi bil Ravnikar po svojem bistvu predvsem in samo jedeč in ogorčen kritik tedanjih razmer, saj celo mapa »Ogleдалo« kot sklenjena skupina grafičnih listov na opisano temo dokazuje, da je umetnost zanj lepota, ki jo zoperstavlja nakazam okolja. Ob Ogleдалu se nehote spomnimo tudi vseh bičajočih stvaritev Hinka Smrekarja, ki mu lahko postavimo ob bok Ravnikarja, čeprav sta vsak na svoj način svojska kritika družbenih razmer. Prvi pretresa občečloveške norme in iz njih projicira svojo jedko risbo na slabosti malega naroda, v katerem se odražajo napake, rojene v širokem svetu, drugi pa je zajel mali dogodek v malem mestecu in bičal pregrehe, rojene doma in take, ki razgibajo jezike opravljkam, prežetim z zlagano moralno. Končno je škoda, da nam je tovrstno Ravnikarjevo delo skoro neznano in vprašanje je, zakaj je tako. Če odštejemo vojna leta, je komaj dobrih dvajset let od tedaj, ko so zapisali ob njegovi prvi razstavi, da so Ravnikarja poznali le kot grafika in risarja ter ilustratorja. Danes ga poznamo predvsem kot odličnega mojstra akvarela. S svojimi slikami nam dokazuje, da akvarel ni samo pomožno in priložnostno slikarsko sredstvo, marveč da se v tej tehniki lahko izraža tudi kompletna slikarska osebnost. In res se nam jedro Ravnikarjeve umetnosti odkriva v krajinarstvu. Intimna sfera naše pokrajine, pretkane z navdihom lirične poezije,

je bila najprej polna nemira in bolečine. Ne samo naša pokrajina, tudi tuja ga je vsaj dvakrat pritegnila: prvič, skoroda proti njegovi volji, se ji vendar ukloni in poleg dokumentarnih risb sotrpinov v internaciji naslika vrsto krajin v italijanskem Corropoliju, ki pomenijo enega viškov njegovega krajinarstva; drugič, prostovoljno popotovanje po Italiji da sad, ki ga je deloma pokazal na razstavi v Ljubljani leta 1957, a pod naslovom Studije iz Rima jih je že leto poprej pokazal v Kranju. Pred tem je še enkrat prijel za svinčnik in ustvaril menda svojo najbolj pretresljivo risarsko umetnino s poti po sledovih ofenziv. Nato ga zamikajo skrivnosti starega Kranja, z Jezerskega in Podkorena, tako da smo ga imenovali dokumentarista izginjajoče lepote. Danes raziskuje na Jesenicah in izpopolnjuje svojo tehniko akvarela, ki je v zadnjih dveh desetletjih postalo njegovo glavno izražilo, njegovo mojstrstvo, s katerim nam dočara skoro sanjski privid krajine. Prav v krajini nam odkriva posebno lepoto in kvaliteto danes že skoro pozabljeno dobro krajinarsko slikarstvo.

O Ravnikarjevem delu s tem še zdaleč ni povedano vse, saj so tu zbrani le odlomki, ki sem jih skušal povezati v celoto in dati teži predvsem tistemu nje govemu delu, grafičnemu, risarskemu in ilustratorskemu, ki ga danes skoro ne poznamo več. Novo poglavje pa bo treba verjetno kmalu zapisati ob prihodnji razstavi z motivi z Jesenic.

Andrej Pavlovec

Likovno gradivo je prispeval akademski slikar Ljubo Ravnikar

SNOVANJA — posebno kulturno rubriko GLASA ureja Klub kulturnih delavcev v Kranju: Milan Batista, Dušan Ogrizek, Bojan Pisk, Stanko Simenc, Andrej Triler, Albin Učakar, Črtomir Zorec in Olga Zupan. Odgovorni urednik Bojan Pisk. Lektor Stanko Simenc

